

Vähäisiä huomioita mordvalaiskielten konstituenttijärjestyksestä

Tomi KOIVUNEN

Turun yliopisto – Debreceni Egyetem
tk.koivunen@gmail.com

1. Johdanto

Mordvalaiskielten ersän ja mokšan konstituenttijärjestystä luonnehditaan usein SVO-järjestykseksi, esim. E M *mon šormadan šorma* 'minä kirjoitan kirjettä', joskin vaikuttaa kiistattomalta, että kielten muinainen konstituenttijärjestys on ollut SOV. Mordvan historialliseen SOV-järjestykseen viittaavat ainakin seuraavat seikat: 1) attribuutti edeltää pääsanaansa, 2) adpositiona on postpositio ja 3) standardi edeltää adjektiivia. Indikatiivin 2. preteriti sekä lähes kaikki tunnusmerkkiset tapaluokat ovat muodostuneet apuverbirakenteista, joissa apuverbi on seurannut semanttista verbiä (Bartens 1999: 168–169).

Konstituenttijärjestystä on nimitetty harhaanjohtavasti sanajärjestykseksi. Typologisesta näkökulmasta lausekkeet voivat monissa kielissä esiintyä useassa järjestyksessä mutta lausekkeen sisäiset sanat eivät. Joissakin kielissä sanojen järjestys voi vaihdella myös lausekkeen sisällä. R. M. W. Dixonin mukaan konstituenttijärjestyksellä on usein kuitenkin vain marginaalinen rooli kielten typologisessa luokittelussa eikä järjestystä usein ole edes mielekästä määritellä (Dixon 2010: 71–75).

Tässä artikkelissa tarkastelen mordvalaiskielten konstituenttijärjestystä kirjallisuuden ja korpusaineiston valossa. Kiinnitän huomiota siihen, poikkeako sivulauseitten konstituenttijärjestys päälauseitten järjestyksestä. Eritellen ydinlauseenjäsenet Dixonin mallin mukaan seuraavasti: predikaatti (V), intransitiivilauseen subjekti (S), transitiivilauseen subjekti (A) ja objekti (O). Intransitiivi- ja transitiivilauseitten subjektien erottaminen toisistansa on kätevää ergatiivikielissä, mutta sillä voi olla merkitystä myös niissä kielissä, jotka ovat vahvasti akkusatiivikieliä, kuten englannissa (Dixon 2010: 75–77).

2. Mordvalaiskielten konstituenttijärjestys kirjallisuuden valossa

Mordvalaiskielten transitiivilauseitten konstituenttien perusjärjestyksenä pidetään AVO-järjestystä, joka on kehittynyt muinaisesta AOV-järjestyksestä (Bartens 1999: 168–169, Hamari – Ajanki 2022: 419). Myös AOV on kuitenkin tavallinen, eikä vaihtelun syistä ole täyttä selvyyttä (Hamari – Ajanki 2022: 419). Hamari ja Ajanki (2022: 419–420) esittävät järjestyksestä esimerkit (1–5). Olen merkinnyt lauseisiin relevantit lauseenjäsenet lyhenteillä.

- (1) (M) *Мон (А) ордатфста венептине (V) книганиять (О).*
'Minä ojensin kirjan vihaisesti.'
- (2) (M) *Мирдезе кулось, ськамон (А) шабатнень (О) трясайне (V).*
'Mieheni kuoli, kasvatan lapset yksin.'
- (3) (E) *Истямокс васенцеде неIZE (V) Анкань (О) Сёдор (А).*
'Šodor näki Ankan ensimmäistä kertaa tällä tavalla.'
- (4) (E) *Вечксы (V) сон (А) калонь кундсеманть (О).*
'Hän pitää kalastamisesta.'
- (5) (E) *Те легенданть (О) монень ёвтнизэ (V) эрзянь ве цёра (А), ...*
'Tämän tarinan minulle kertoi eräs ersäläinen mies, ...'

Esimerkeistä (1–5) nähdään, että vaikka mordvalaiskielissä olisikin tendenssi AVO-järjestykseen, hyvin monenlaiset konstituenttijärjestykset ovat mahdollisia. Seuraavat esimerkit (6–13) ovat Bartensilta (1999); Bartensin teoksessa on kosolti esimerkkejä, joista poimin tähän vain muutamia, konstituenttijärjestyksen kannalta mielekkäitä. Lauseenjäsenmerkinnät ovat taas omiani.

- (6) (E M) *сон (А) антс (V) сараст (О)*
'hän ruokki kanoja'
- (7a) (E) *čarkod'si (V) li son (А) avaň šed'ejeňt' (О)?*
- (7b) (M) *šarkôd'ôžä (V) li son (А) šä avaň šed'it' (О)?*
'ymmärtääkö hän äidin sydäntä?'
- (8) (E) *Kir'd'uvan' (О) čijakšniž (V)*
'he näyttivät Kir'd'uvan'
- (9) (E) *ortaň (О) pandžiže (V), sovaftiže (V) nurdoň (О), lišmeň (О) noldiže (V)*
'[hän tuli kotiin,] avasi portin, ajoi reen [Bartens: kuorman] sisään, päästi hevosen'

- (10) (E) *t'e lišmeŋt' (O) t'eŋam (A) ramize (V)*
'tämän hevosen isäni osti'

Valitsemistani esimerkeistä käy ilmi, että esimerkeissä esiintyy hyvin monenlaisia järjestyksiä. Esimerkistä (6) nähdään nk. peruskonstituenttijärjestys AVO, mutta tässä esityksessä kiinnostavampia ovat perusjärjestyksestä poikkeavat konstituenttijärjestykset. Esimerkissä (7) on kysymyslause, jonka predikaatti aloittaa. Venäjän kontaktivaikutuksella voi olla merkitystä, sillä lauseessa on käytetty myös venäläistä kysymyspartikkelia. Lauseessa (8) subjektia ei ole pantu ilmi. Lause sisältää vain objektin ja predikaatin tässä järjestyksessä. Esimerkki (9) on kuvaava konstituenttijärjestyksen kannalta. Siinä on kolme peräkkäistä predikaatista ja objektista koostuvaa lausetta, joista jokaisessa konstituenttijärjestys vaihtuu. Järjestys näyttää esimerkissä mielivaltaiselta. Esimerkissä (10) järjestys on OAV.

Infiniittisissä rakenteissa objekti vaikuttaa usein edeltävän infinittistä verbimuotoa, kuten esimerkissä (11) ja lähes kaikissa muissakin Bartensin (1999) esimerkeissä. Infiniittiset rakenteet rinnastetaan usein sivulauseisiin. Varsinaisista sivulauseista tulee puhe myöhemmin tässä artikkelissa.

- (11) (E) *tujat [ponksoŋ (O) čavovtomo]*
'lähdet housujasi pieksättämään'

Toisaalta perusinfinitiivin objekti voi sijoittua infinitiivin jälkeen, kuten esimerkissä (12).

- (12a) (E) *šimems čajd'e*
(12b) (M) *šiməms čajd'ä*
'juoda teetä'

M. N. Koljadenkov (1959: 98–100) kirjoittaa, että mordvalaiskielissä sanajärjestys (eli konstituenttijärjestys) on varsin vapaa muttei kuitenkaan niin vapaa kuin venäjässä. Lausekkeen sisäinen sanajärjestys on tiukka: omat paikkansa on varsinkin taipumattomilla sanoilla kuten adjektiiveilla, partisiipeilla, gerundeilla, postpositioilla ja konjunktioilla. Lauseen tasolla subjekti voi olla predikaatin edessä tai jäljessä stilistisistä syistä, jos syvärakenteen subjekti näkyy verbimuodosta. Jos subjekti ei näy verbimuodosta, se tulee ennen predikaattia (Koljadenkov 1959: 105).

Tsygankinin ja Devajevin mukaan (1975: 112–116) mordvalaiskieliä luonnehtii varsin vapaa sanajärjestys. Jos lauseeseen ei sisälly kontrastia, subjekti edeltää yleensä predikaattia siinä tapauksessa, että subjekti on pronomini tai

substantiivi määräisessä tai possessiivisessa muodossa taikka erisnimenä. Jos subjekti sen sijaan on yleisnimi eikä mainituissa muodoissa, se seuraa predikaattia useammin. Sama tendenssi on kysymys- ja käskylauseissa. Objekti on yleensä predikaatin jäljessä, mutta poikkeuksia on. Adverbiaalit ovat yleensä määrittämänsä sanan edellä. Tsygankin ja Devajev eivät siis esitä mordvalaiskielten konstituenttijärjestykselle jyrkkiä ehtoja.

EMJa (2018) käsittelee mokšan kielen piirteitä nykyaikaisemmin lähestymistavoin. Sen mukaan mokšan perussanajärjestyksenä pidetään SVO-järjestystä (tästedes jälleen transitiivilauseen subjekti = A; > AVO), vaikka aiemmassa kirjallisuudessa on todettu, että järjestyksessä on isoa vaihtelua. Etenkään subjektin ja objektin paikoissa ei ole tiukkoja rajoitteita. Jos lauseessa on neljä jäsentä – verbi, subjekti, objekti ja adverbiaali –, kaikki 24 järjestysvaihtoehtoa ovat mahdollisia, joskin eri järjestysten välillä on merkittäviä taajuuseroja. Lausetyyppi vaikuttaa konstituenttijärjestykseen. Järjestykset VO ja OV ovat käytännössä yhtä yleisiä käytetyn korpusaineiston perusteella, mutta OV-järjestyksissä lauseissa subjektin läsnäolo on paljon harvinaisempaa (EMJa 2018: 549–551).

Subjektin ja objektin koodaamiseen ei vaikuta niitten paikka lauseessa, eikä niitten definiittisyydellä vaikuta olevan merkitystä, sillä ne voivat määräisyydestänsä riippumatta sijaita missä tahansa järjestyksessä. OVA-, VOA-, VAO- ja OAV-järjestykset ovat harvinaisia mutta mahdollisia. Intransitiivilauseissa määräinen subjekti on tendenssinomaisesti lauseen alussa (SV), vaikka VS-järjestyksään ei ole harvinaisen. VS-järjestys on yleisin silloin, kun predikaattina on verbi, joka esittelee uuden tarkoitteen, kuten 'tulla', 'elää', 'asua', 'sijaita'. Subjektin läsnäolo vaikuttaa objektin paikkaan tendenssinomaisesti: ilmi pannun subjektin ollessa läsnä AVO on yleisempi järjestys kuin AOV, mutta jos subjekti käy ilmi vain verbimuodosta, OV-järjestys hallitsee. Konstituenttijärjestykseen vaikuttaa sekin, onko verbiä taivutettu subjekti- vai objektikonjugaatiossa. Transitiivilauseissa subjekti on harvoin predikaatin tai objektin jäljessä (EMJa 2018: 609–612). Lisää esimerkkejä sekä taulukoita ja prosentteja mokšan konstituenttijärjestyksestä on lähenteessä EMJa 2018: 549–551, 609–612.

3. Mordvan konstituenttijärjestys paralleelikorpusaineiston valossa

3.1. Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Turun yliopiston Volgan alueen kielten tutkimusyksikkö on laatinut kaksi paralleelikorpusta, joista toinen sisältää Vitali Gubarovin novellin Pavlik Morozov (1943) alkuperäiskielellä venäjäksi sekä sen käännöksen 13 kielel-

lä, mukaan lukien ersän ja mokšan. Ersänkielisiä käännösversioita on kaksi kappaletta: toinen on vuosien 2008 ja 2010 välillä korpusta varten laadittu käännös, toinen taas alkuperäinen käännös vuodelta 1953. Toinen paralleelikorpus puolestaan sisältää Kaisa Häkkisen ja Seppo Zetterbergin 1990-luvun lopulla käsikirjoittaman *Suomi eilen ja tänään* -tietokirjan suomeksi ja kuudella muulla kielellä, myös ersäksi ja mokšaksi. Olen itse lisännyt mordvalaiskielisten rivien loppuun tiedon kieliversiosta, eli onko rivi peräisin korpuksesta ”ersä 1953”, ”ersä 2008–2010” vai ”mokša”.

Haen korpuksesta yhdyslauseita ersäksi ja mokšaksi sekä niitten käännökset alkuperäiskielellä eli venäjäksi tai suomeksi. Hakusanoina käytän suomenkielisiä alistuskonjunktioita sekä *joka*-relatiivipronominia suomenkielistä kieliversioista. Käsittelen tässä sivulauseina konjuktiolla tai relatiivipronominilla alkavia lauseita tai kysymyssanalla alkavia selviä sivulauseita. Usein samat sanat toimivat kysymyssanoina, konjunktioina ja relatiivipronomineina. Poimin jokaisen konjunktion kohdalta viisi ensimmäistä virkettä kummastakin korpuksesta, jos korpuksessa on niitä niin paljon. Käsittelen seuraavassa vain transitiivilauseita.

Kun paralleelitekstin alkuperäiskieli on venäjä, lisään myös suomenkielisen käännöksen, kun taas alkuperäiskieli on suomi, lisään venäjänkielisen käännöksen, sillä venäjänkielistä käännöstä lienee käytetty ainakin apuna korpusta mordvalaiskielille käännettäessä. Tällöin on myös mahdollista tarkastella mahdollista venäjän kielen vaikutusta mordvalaiskielisiin käännöksiin. Jos mordvalaiskielisestä käännöksestä puuttuu sivulause, jätän virkkeen käsittelemättä; siitä johtuu se, että kaikkien esimerkkien kohdalla ei ole kolmea mordvalaista käännöstä.

En laske tässä tutkimuksessa infiniittisiä rakenteita sivulauseiksi, vaikka joissakin yhteyksissä niin saatetaan tehdä. Lisään mordvalaiskielisiin sivulauseisiin lauseenjäsenmerkinnät samoin lyhentein kuin aiemmin: S = intransiivilauseen subjekti, A = transitiivilauseen subjekti, O = objekti, V = verbi.

3.2. Paralleelikorpusaineiston erittelyä

Esimerkkien yläpuolella lukee, onko rivi peräisin Pavlik Morozov -korpuksesta (PM) vai *Suomi eilen ja tänään* -korpuksesta (SET). Rivien vasemalla puolella oleva numero on rivin numero, jolla saman kohdan löytää kaikista paralleelikorpuksen kieliversioista.

3.2.1. Ilmi pantuina predikaatti (V) ja objekti (O)

(PM) 90 Kulakkia nimitetäänkin sen vuoksi kulakiksi, että hän hankkii rik-kautensa toisten käsillä.

90 Кулаконть секс меритькак кулак, што ломанень кедьсэ хозяйства (O) нажуви (V). (*ersä 1953*)

90 Кулаконть меритькак кулак, секс мекс лия ломанень вийсэ пизэ-ашко (O) теи (V). (*ersä 2008–2010*)

90 Кулаксь сясы лемневи кулакокс, мес лиянь кядьса хозяйства (O) наживакшни (V). (*mokša*)

90 Кулак потому и называется кулаком, что чужими руками хозяйство наживает.

Esimerkissä PM90 kaikki mordvalaiskieliset käännökset käyttävät sivulausetta, joista jokaisessa on transitiivilause. Ydinargumenttien konstituenttijärjestys on kaikissa sama OV. Tässä kannattaa huomata se, että mordvalaiskielisten käännösten lauserakenne vastaa venäjän alkukielistä lauserakennetta. Konstituenttijärjestyksen kannalta päinvastainen on esimerkki PM76, jossa järjestys on VO. Huomaamme siinäkin, että mordvalaiskieliset käännökset seuraavat venäjän konstituenttijärjestystä.

(PM) 76 Ja kun hän oli pyytänyt lopputiliä, niin isäntä oli laskenut, ettei hän ollut velassa Potuptshikille, vaan Potuptshik oli velassa hänelle ruoasta.

76 Зярдэ жо вешсь (V) расчёт (O), сестэ азорось ловизе истя: аволь сон должен Потупчикнень, а Потупчик должен сонензэ ярсамонть кис. (*ersä 1953*)

76 Зярдэ жо туемстэнзэ вешсь (V) ярмакт (O) важомеданзо кис, азорось ловизе истя: ярсамопеленть кис аволь сон долксо Потупчикнень икеле, а Потупчик сонзэ икеле. (*ersä 2008–2010*)

76 А мзяр-да анась (V) расчёт (O), то азорсь лувозе тяфта: аф сон шуму Потупчикти, а Потупчиксь ярхцаманкса тейнза шуму. (*mokša*)

76 А когда попросил расчёт, то хозяин подсчитал так: не он должен Потупчику, а Потупчик ему должен за харчи.

Myös esimerkeissä SET90 ja SET357 ydinargumenttien järjestys on VO. Näillä riveillä vain mokša on päätenyt käyttämään sivulausetta. Olen merkinnyt esimerkissä SET90 koko mokšalaisen verbiketjun edustamaan predikaattia. On mahdollista, että predikaatissa esiintyvät infiniittiset muodot vaikuttavat konstituenttijärjestykseen, mutta toisaalta mokšan järjestys vaikuttaa tässäkin hyvin samankaltaiselta kuin venäjän.

(SET) 90 Suomen esihistorian vanhimpia kivikautisia kulttuureja nimitetään esikeraamisiksi, koska tällöin ei osattu vielä valmistaa keramiikkaa eli saviastioita.

90 Кевонь пингонь историяда ингольдень культураць лемнесазь Керамикада ингольденнекс (Докерамическыйкс), **сяс мес ся пингть нинге [ашесть машта тиема] (V) кукшетть-сяканят (O) календаф се-воньцта (керамикаста).** (*mokša*)

90 Доисторические культуры Финляндии каменного века называют до керамическими, поскольку тогда не умели еще изготавливать керамическую (из обожженной глины) посуду.

Esimerkkin PM652 lyhyessä sivulauseessa kaksi ydinargumenttia ovat eri käännoksissä eripäin. Tässä vanhempi ersäläiskäännös on VO-konstituenttijärjestykseltänsä samalla kannalla samanikäisen mokšan käännoksen kanssa mutta uudempi ersäläiskäännös on kääntänyt järjestyksen OV:ksi. Venäjä noudattaa VO-järjestystä vanhempien mordvalaiskäännösten tapaan. Tässä kumpikin järjestys on ersässä mahdollinen.

(PM) 652 Kunnes hän pääsee saran toiseen päähän, paita tarttuu selkään ja hevonen puhalttaa kyljet märkinä.

652 **Зярс ютасы (V) полосыненть (O)**, панарозо кутьмерезэнзэ педи ды лишмесь начко боканзо пувасынзе. (*ersä 1953*)

652 **Зярс киксэнтъ (O) ютасы (V)**, панарось копорентень педи, ды алашась пувсеме карми начко боканзо. (*ersä 2008–2010*)

652 **Мзярс ётай (V) поласаня (O)**, панароц копорезонза педи и алашаты начка боконза паймошкодыхть! (*mokša*)

652 Покуда пройдет полоску, рубаха к спине прилипнет и лошадь мокрые бока раздувает.

SET27:ssä ersän konstituenttijärjestys on OV. Mokšan järjestys onkin VO, jossa O on pitkä rakenne.

(SET) 27 Jos kaikki peruskarttaan merkityt, vähintään viiden aarin kokoiset vesistöt lasketaan järviksi, summa on 187 888.

27 **Бути [картатнес весе тешкстазь вете аронь (онкстамонь ёнкс, 100 кв. м.) покшолмасо ведтне] (O) лововить (V) эрькекс, сестэ весе-мезэ – 187 888 эрькеть.** (*ersä*)

27 Но кда лувомс (V) [картаса ведь васттнень, конат лемневихть эрьхкокс аныцек снярда, кда занцихть [ветешка ар (ункстамань единица)]] (O), то сембоц лиси 187888 эрьхе. (*mokša*)

27 Но если считать, что все отмеченные на картах водоемы площадью минимум в пять аров – озера, то их 187 888.

3.2.2. Ilmipantuina predikaatti (V), objekti (O) ja subjekti (A)

Esimerkissä PM979 mordvalaiskielet ovat päätyneet monimutkaiseen sivulauserakenteeseen. Transitiivinen 'että'-lause on kiinnostava, sillä sama substantiivilauseke toimii sekä transitiivisen että intransitiivisen predikaatin subjektina. Se antaa olettaa, että funktiot A ja S ovat rinnastettavissa eikä niitten välinen ero ainakaan tässä ole merkittävä. Objektina on toinen sivulause, mikä saattaa vaikuttaa moneen asiaan. Transitiivilauseen konstituenttijärjestys on joka tapauksessa AVO esimerkin kaikissa mordvalaiskielisissä versioissa.

(PM) 979 “Kulakeilla” oli kamalat, noella tahritut kasvot. He lauloivat lauluaan niin hurjasti, että salin perällä istuvat tytöt vaikenivat pelosta, vaikka tiesivät hyvin, mihin kaikki päättyy.

979 “Кулактнень” чамаст ульнестъ а мазыйть, ваднезь содсо, ды сынсест моросткак сынъ морастъ истя азаргадозъ, **што [тейтериетне, конат (S) ульнестъ (V) залонтъ омбоце песэ,] (S/A) пелемадонть чатьмонсть (V), хотъ парсте содасть (V), [мейсэ весе (S) прыдови (V)] (O).** (*ersä 1953*)

979 Содсо ваднезь чамасост «кулактне» ульнестъ истямо тандавксокс, ды моросткак морастъ сынъ истя кежейстэ, **мик [тейтерькатнеяк, конатне (S) озадолть (V) сех удало,] (S/A) чатьмонсть (V) пелемадонть, кадык содастькак (V) парсте, [кода [те весе] (S) прыдови (V)] (O).** (*ersä 2008–2010*)

979 “Кулакнень” шамасна ульсть страшнайхть, ва-дентьфт содса, и моразъ сынъ эсь морснон тяшкава кяжиста, **што [стирнятне, конат ащестъ залть песа,] (S/A) страхть эзда сетьмость (V), хотя лац содазь (V), [мезьса сембось (S) аделава (V)] (O).** (*mokša*)

979 У “кулаков” были такие страшные, вымазанные сажей физиономии и пели они свою песню так свирепо, что девочки, сидевшие в конце зала, умолкали от страха, хотя хорошо знали, чем всё закончится.

SET80:ssä on 'että'-sivulause, jonka konstituenttijärjestys on molemmissa mordvalaiskielissä OVA. Luultavasti kyseessä on tarve esittää uusi asia eli tässä tapauksessa subjekti lauseen lopussa. Poikkeavaa konstituenttijärjestystä vaikuttaa esiintyvän ennen kaikkea relatiivilauseessa, mutta SET80:ssä ei pitäisi olla muodollista estettä käyttää vaikkapa AVO-järjestystä. Huomattakoon, että venäjänkielisessä käännöksessä on sama konstituenttijärjestys.

(SET) 80 Etenkin Lapissa syysväritys eli ruska on niin kaunis, että monet turistit matkustavat varta vasten sitä katsomaan.

80 “Сырнень сёксень” (финнэкс “руска”) шкась Лапландиясо истямо мазый, **мик сонзэ (O) мельспаросо [ванномо сакшныть] (V) [ламо туристт] (A).** (*ersä*)

80 Лапландияса сексень тюсне (финнкс Руска) сяшкава мазыхть, **што синь (O) [ваномост сашенды] (V) [пяк лама туристта] (A).** (*mokša*)

80 В Лапландии это время настолько красиво, что полюбоваться “золотой осенью” (по-фински – “руска”) специально приезжает множество туристов.

Esimerkissä SET443 mordvalaiskielet ovat järjestäneet käännöksensä eri tavalla, mutta kummassakin esiintyy transitiivinen sivulause, *mokšassa* kaksi. Ersässä konstituenttijärjestys on neutraaleimmalta vaikuttava AVO. *Mokšan* lauseissa ydinargumentteja on ilmaistu verbimuodoilla niin, että ensimmäisestä sivulauseesta puuttuu subjekti ja toisesta objekti. Järjestykset ovat *mokšassa* OV ja AV, eli kummassakin lauseessa predikaatti tulee toisen ydinargumentin perään. *Mokšan* ensimmäisen sivulauseen konstituenttijärjestykseen vaikuttanee modaalinen *эрявомс*-verbi predikaattina.

(SET) 443 Keskiajan loppupuolella määrättiin erikseen, että uskontunnustus ja eräät rukoukset oli kirkossa luettava kansan omalla kielellä ja aina samalla tavoin, jotta väki oppisi ne ulkoa.

443 Миссионерэнь тевенть ветиця монахтнень икелев путозель мель: ёвтнемс проповедтнень раськень кельсэнтъ ды свал вейкетъстэ, **што-бу раськесь (A) кирдевлинзе (V) сынст (O) превсэ.** (*ersä*)

443 Нинге кучка пингонь сядя кизотнень песта шарьхкотъфоль, **мес [ке-мамань тяштть смузец и кона-кона молитватне] (O) [эрявихть азондомс] (V) церькавса ашу ломаттнень кяльса и фалу фкя лаца, штоба синь (A) тонафнелезь (V).** (*mokša*)

443 В последний период Средневековья было особо определено, что Символы Веры и некоторые молитвы в церкви следует именовать и произносить на языке народа и всегда одинаково, чтобы народ заучил их наизусть.

Esimerkissä SET227 on taas sisäkkäisiä sivulauseita. Ersässä on objektina relatiivisivulauseen sisältävä NP, jonka paikka vaikuttaa olevan luontevasti lauseen lopussa. Relatiivilause on oikeastaan kaksi lausetta, joilla on yhteinen subjekti. Subjekti toimii tässäkin sekä intransitiivisen että transitiivisen

verbin subjektina, joten A = S. Mokšan transitiivisessa relatiivisivulauseessa järjestys on AVO. Relatiivipronomini on A-funktiossa, joten järjestys vaikuttaa loogiselta ja ehkä ainoalta mahdolliselta.

(SET) 227 Jakautumisprosessin todellisia vaiheita ei kuitenkaan ole voitu yksityiskohtaisesti selvittää, koska on kysymys tuhansien vuosien takaisista tapahtumista, joista ei ole suoranaisia todisteita.

227 Теке марто педe пeс тe явоманть пельксэнзэ течис науканть коряс эзть невтеве секс, мекс кортамось моли тевтнеде, **конат (S/A) уль-несть (V) зярыя тѣжань иеде икеле ды [эзть кадо] (V) [кодаткак виде невтевкст] (O)**. (*ersä*)

227–228 Терминць “финно-угорскяй” тиевсь васендакиге ся фактть лангса, мес Европань кельме-шинь стяма ширень и Сибирень кельме-ши валгома ширень кяльхнень еткса муф пяк лама марстоньнеда, **конат (A) панчсесазь (V) мяльть (O) кяльхнень марса шачемас-нон колга**. (*mokša*)

227 Однако детально определить и объяснить периоды распада языковеды не сумели до сих пор, поскольку речь идет о событиях, происходивших тысячи лет назад и не оставивших никаких свидетельств.

SET207:ssä on transitiivisia relatiivilauseita. Ersän konstituenttijärjestys on AOV, mokšan AVO, vaikka lauseet vastaavat pitkälti toisiansa. Mokšassa predikaattiverbi on kuitenkin objektikonjugaatiossa.

(SET) 207 Ikivanhaa perua oleva saamelaisvähemmistö on n. 2000 hengen suuruinen, jos huomioon otetaan vain saamen kieltä äidinkielenään puhuvat henkilöt.

207 Пелевеёнксонь Финнмасторсо сехте кезэрень эрицякс ловови саамт-нень вишка пусмось, эдь сетнеде, **[кие (A) [саамонь келенть] (O) лови (V) [тиринь келекс]]**, лововить малав 2000. (*ersä*)

207 Кельме ширень Финляндиять кунардонь пингонь эряенза – саапне, лувондовихть башка меньшинствакс, но стама ломаньда, **конат (A) лувондсазь (V) [саамонь кяльть] (O) тядяннекс**, лувондови 2000-шка. (*mokša*)

207 Древнейшие жители Северной Финляндии саамы являются организованным и официально признанным меньшинством, но тех, кто считает саамский своим родным языком, насчитывается примерно 2 тысячи.

3.4. Päätelmiä mordvalaiskielten transitiivisista sivulauseista

Vaikuttaa siltä, että mordvalaiskielten sivulauseitten konstituenttijärjestys on pitkälti samanlainen kuin päälauseittenkin. Tendenssi AVO-järjestykseen vaikuttaa olevan, mutta toisaalta aineistossa esiintyy myös OVA- ja AOV-järjestyksiä. Jos transitiivilauseen subjektia ei ole ilmaistu omalla sanalla, sekä VO- että OV-järjestys näyttää käyttökelpoiselta, joskin tässä aineistossa VO dominoi. Selvästi suurin osa aineiston predikaattiverbeistä on subjekti-konjugaatiossa, joten objektikonjugaation vaikutuksista konstituenttijärjestykseen on aineistossa niukalti. Relatiivilauseissa relatiivipronomini aloittaa lauseen riippumatta siitä, mitä lauseenjäsentä se edustaa. Kuitenkaan kaikki vaihtelu konstituenttijärjestyksessä ei selity vain relatiivilauseitten läsnäololla. Näin suppean ja yksipuolisen aineiston valossa ei liene tarkoituksenmukaista esittää prosentteja, mutta ehkä joitakin tendenssejä on nähtävissä.

4. Päättäntö

Mordvalaiskielten transitiivilauseitten peruskonstituenttijärjestyksenä on kirjallisuudessa yleensä pidetty AVO-järjestystä tai järjestykseen ei ole otettu vahvaa kantaa tai kantaa ollenkaan. Etenkin uusi ja nykyaikainen mokšan kuvaus (EMJa 2018) pyrkii antamaan perusteltuja vastauksia kysymykseen konstituenttijärjestyksestä. Sen mukaan kolmen ydinargumentin sekä adverbiaalın sisältävissä lauseissa kaikki teoriassa mahdolliset järjestykset tava-taan kielestä, toki eri taajuuksin. Järjestykseen voivat vaikuttaa lausetyypit ja informaatorakenne – siinä mielessä mordvalaiskielten järjestelmä tuntuu muistuttavan esimerkiksi suomen vastaavaa. Asiaa pitäisi tutkia lisää, ennen kuin tekee jyrkkiä johtopäätöksiä. Korpusaineisto tukee käsitystä sekä siitä, että mordvalaiskielten peruskonstituenttijärjestys on AVO, että siitä, että konstituenttijärjestys on lopulta hyvin joustava. Paralleelikorpuksen sisältöä eritellessä täytyy olla varovainen, koska tekstit ovat käännöksiä, joihin alkukieli on voinut vaikuttaa.

Aihe tarjoaa mahdollisuuksia jatkotutkimuksille. Mitkä asiat vaikuttavat mordvalaiskielten konstituenttijärjestykseen? Onko ajallista muutosta? Paralleelikorpuksen uudempi ja vanhempi ersänkielinen käännös edustavat paikoin eri kantaa. Onko kielikontaktivaikutusta? Usein mordvalaiskielten konstituenttijärjestys mukailee venäjän järjestystä. Onko sivulauseitten konstituenttijärjestys tilastollisesti sama kuin päälauseitten? Näihin ja muihin kysymyksiin jäämme odottamaan vastauksia.

Lyhenteet

A = transitiivilauseen subjekti; CC = kopulakomplementti eli predikatiivi; CS = kopulauseen subjekti; E = ersä; M = mokša; O = objekti; OSMA = objektin sijainen määrän adverbiaali; S = intransitiivilauseen subjekti; TÄYD = pakolliselta tuntuva täydennys; V = predikaatti.

Kirjallisuus

- BARTENS, RAIJA 1999: Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- DIXON, R. M. W. 2010: Basic linguistic theory 1. Methodology. Oxford University Press, Oxford.
- EMJA = Элементы мокшанского языка в типологическом освещении. Буки Веди, Москва, 2018.
- HAMARI, ARJA – AJANKI, RIGINA 2022: Mordvin (Erzya and Moksha). In: Bakró-Nagy, Marianne – Laakso, Johanna – Skribnik, Elena (eds), The Oxford guide to the Uralic language. Oxford University Press, Oxford.
- KOLJADENKOV, M. N. [Коляденков, М. Н.] 1959: Структура простого предложения в мордовских языках. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- TSYGANKIN, D. V. – DEVAJEV, S. Z. [Цыганкин, Д. В. – Деваев, С. З.] 1975: Очерк сравнительной грамматики мордовских (мокшанского и эрзянского) литературных языков. Мордовский государственный университет имени Н. П. Огарева, Саранск.

*

Some notes on the constituent order of Mordvin

The constituent order (or “word order”) of Mordvin – Erzya and Moksha – has generally been described as quite free, but it has also been pointed out that the basic constituent order of these languages is SVO. In this article, this issue will be examined first in the light of literature and then in the light of parallel corpora. It seems that many factors can influence the constituent order, but there is also a variation in an order that seems random.

Keywords: *constituent order, Mordvin (Erzya, Moksha)*

TOMI KOIVUNEN